Make It Move! Fieldwork in an Architectural Design Studio

Leeke Reinders

In a recent film about Naples, that lyrical city of life and decay, the young and beautiful Parthenope asks her old professor: 'What is anthropology?'[1] In a dimly lit lecture hall the professor stares at her with a deadpan face. 'You young people want answers,' he replies. 'But you don't know how to ask questions.' Parthenope smirks, unimpressed. 'No, that's just a catchphrase.' Leaning back, the professor offers a textbook definition. 'Anthropology is the science that studies human types and aspects from a morphological and psychological perspective.' 'Is that the right answer?' Parthenope searches for something deeper, a meaning beyond the obvious. During the film she never ceases to pose the question. On another occasion, her voice is soft, yet insistent. 'What is anthropology?' The professor leans forward, his voice now lower and deliberate. 'Anthropology means truly seeing,' he says. 'And seeing . . . that's the hardest thing. Because you only see clearly when everything else disappears.' He falls silent. Outside, Naples murmurs in the distance. 'And the rest,' he adds, 'the rest is youth. Passion. And, why not: love.'

During my years as an anthropologist working in a school of architecture, I have often wondered: What is architecture? Some answers came easily – 'buildings', for example, or 'built structures'. Some referred more broadly to 'things architects do'. Over time, I came to recognise that architects and anthropologists share an affinity for specific places, tangible materials and everyday ways of living. In the design studios at our school – discussed below – architectural projects develop from fieldwork expeditions that demand a close reading (and clear seeing) of local features and conditions. Architecture and anthropology here emerge as complementary partners – each offering what the other often lacks. While anthropology is criticised for neglecting architectural space in its analysis of social settings, architectural interpretations of space and matter can seem notoriously fixed and static. If architecture offers structure, anthropology brings life. The question: 'What is anthropology, and how can it contribute to architectural design and education?' ultimately revolves around this central issue: how to make things move?[2]

Architecture is a situated and moving project. The act of building responds to – and acts upon – the existing ecology of places, people and materials. Although inherently a site-specific and field-based discipline,

1
Parthenope (Paolo Sorrentino, Italy, 2024).

2
This question was posed in: Bruno Latour and Albena Yaneva, 'Give Me a Gun and I Will Make all Buildings Move: An Ant's View of Architecture', *Architectural Design Theory* 1 (2017), 103-111.

Breng het in beweging! Veldwerk in een architectonische ontwerpstudio

Leeke Reinders

In een onlangs verschenen film over Napels, die poëtische stad vol bloei en verwelking, vraagt de jonge, knappe Parthenope aan haar professor op leeftijd: 'Wat is antropologie?[1] Ze bevinden zich in een schemerige collegezaal. De professor kijkt haar met uitgestreken gezicht aan en zegt: 'Jullie jonge mensen willen antwoorden, maar jullie weten niet welke vragen jullie moeten stellen.' Parthenope is niet onder de indruk, lacht schamper en zegt: 'Nee, dat is maar een loze kreet.' De professor leunt achterover en geeft een standaarddefinitie: 'De antropologie is de wetenschap die menselijke typen en hun gedrag bestudeert vanuit zowel morfologisch als psychologisch perspectief,' en vraagt: 'Is dat wat je wilde horen?' Maar Parthenope zoekt naar een diepgaander antwoord, naar een betekenis die minder voor de hand ligt. Ze blijft de vraag de hele film door herhalen. Bij een andere gelegenheid klinkt haar stem zacht, maar indringend. 'Wat is antropologie?' De professor buigt zich naar voren, zijn stem klinkt nu lager en bedachtzamer. 'Antropologie betekent: werkelijk waarnemen,' zegt de professor. 'En waarnemen . . . dat is het moeilijkste wat er is. Want je neemt iets pas echt waar, als al het andere verdwijnt.' Hij valt stil. Buiten in de verte klinkt het rumoer van Napels. 'En verder,' voegt hij eraan toe, 'verder is er jeugd. Passie. En, waarom niet, liefde.'

Tijdens de jaren dat ik als antropoloog in het architectuuronderwijs heb gewerkt, heb ik het me vaak afgevraagd: 'Wat is architectuur?' Soms lag het antwoord voor de hand – 'gebouwen', bijvoorbeeld, of 'gebouwde structuren'. Soms verwees het antwoord naar 'dat wat architecten doen' in brede zin. Gaandeweg ging ik inzien dat architecten en antropologen iets gemeen hebben, namelijk hun affiniteit met specifieke plaatsen, concrete materialen en alledaagse manieren van leven. In de ontwerpcursussen die aan onze school worden gegeven (en die hieronder worden besproken) worden architectonische projecten ontwikkeld op basis van veldwerkexpedities die een nauwkeurige lezing (en nauwkeurige waarneming) van lokale kenmerken en omstandigheden vereisen. De architectuur en de antropologie verschijnen hier als complementaire partners, die elk te bieden hebben waaraan het de ander vaak ontbreekt. Terwijl de antropologie wordt bekritiseerd vanwege het verwaarlozen van de architectonische ruimte bij de analyse van maatschappelijke settings, komen architectonische interpretaties van ruimte en materie dan weer vaak star en statisch over. Waar de architectuur structuur biedt, brengt de antropologie (tot) leven. De vraag: 'Wat is antropologie, en wat kan de antropologie bijdragen aan het

1
Parthenope (Paolo Sorrentino, Italië, 2024).

the relationships between architecture, fieldwork and ecology remain surprisingly underexplored, both in school and in practice. How can anthropological fieldwork deepen our understanding of the architectural site as an ecology of physical materials and living species? How do fieldwork findings translate into design thinking and how are they made operational for an architectural project? These questions, I would posit, require written and visual representations that animate, rather than obscure and mystify, the architectural project.

In bringing anthropology into architecture, we navigate between two positions curiously captured in pictures taken by American architects Denise Scott Brown and Robert Venturi during their late 1960s fieldwork on the commercial strip in Las Vegas.[3] The first image, taken by Scott Brown, shows Venturi in mid-field, his back turned to the camera, his body seemingly suspended between the blue sky and the city's colourful skyline. The second photograph, shot by Venturi, captures Scott Brown facing us with a confident smile, arms folded, ready to take action. Between these positions, of observing and acting upon the existing, lies a spectrum of intermediate acts that deserve closer inspection.

Much like Eadweard Muybridge's late nineteenth-century photographic studies of human and animal motion, we might imagine a frame-by-frame sequence capturing the moves of the architectural fieldworker. These sequential images would reveal how the fieldworker's body bends down to gather discarded fragments, stands to scan the landscape for deeper historical traces, sits down to collect and exhibit its finds, activates itself to construct with available materials, looks back to tend and take care, and finally turns to face its site and subjects – to return, to give back. Each of these bodily gestures corresponds to positions and perspectives, to ways of seeing and acting upon the ecology of life and architecture.[4]

The Gleaner

In the first act, the fieldworker traverses the urban landscape, gleaning its remnants and leftovers. Gleaning – the act of reading and reaping the field – involves collecting leftover crops after the main harvest. In Christian societies, this practice evolved into both a religious obligation and a legally sanctioned right for the impoverished, requiring farmers to refrain from harvesting the peripheries of their fields and to leave behind any produce that was accidentally dropped, overlooked or forgotten. Although the practice faces the threat of extinction, similar forms

3
The photographs were published in: Hilar Stadler and Martino Stierli, *Las Vegas Studio* (Zurich: Scheidegger & Spiess, 2015)

4
This article draws on six graduation studios conducted between 2019 and 2025 by the Chair of Urban Architecture at Delft University of Technology. In various constellations, these studios were guided by Paul Vermeulen, Eireen Schreurs, Leeke Reinders, Elsbeth Ronner, Sam Stalker, Rosie Van Der Schans, Aurélie Hachez, Els Van Meerbeek, Juliane Greb, Chiara Pradel, Jos Lafeber, Lex Van Deudekom, Anet Meijer and Freek Speksnijder. The bodily positions discussed loosely correspond to the specific sites and themes explored in each studio: gleaning in a post-industrial waterfront in Maastricht (the gleaner); uncovering scars in working-class neighbourhoods in Liège (the detective); tracing spolia in Brussels (the collector); practicing bricolage in a shopping mall in Nijmegen (the bricoleur); engaging with ecology in a waste field in Brussels (the gardener); and exploring the notion of gifts in a former factory in Antwerp (the gift-giver).

architectonisch ontwerp en het architectuuronderwijs?' draait uiteindelijk om de vraag: hoe kunnen we het een en ander in beweging zetten?[2]

De architectuur is zowel gesitueerd als veranderlijk. Het bouwen reageert op, en handelt naar de bestaande ecologie van plaatsen, mensen en materialen. Hoewel de architectuur een inherent locatiespecifieke en op veldwerk gebaseerde discipline is, blijven de relaties tussen architectuur,

2
Deze vraag werd gesteld in: Bruno Latour en Albena Yaneva, 'Give Me a Gun and I Will Make all Buildings Move: An Ant's View of Architecture', *Architectural Design Theory* 1 (2017), 103-111.

Site scouting, Liège, August 2022/ Zoeken naar locaties, Luik, augustus 2022

of recovering lost and overlooked materials persist in the work of scavengers, beachcombers, wool gatherers, waste pickers and others who search for reusable or recyclable objects.

In our graduation studio, students become modern-day gleaners, roaming city streets, parks and fields to collect discarded objects or items in need of repair. These objects vary in scale. Some students gather samples of wood and plaster, while others engage with entire buildings and communities. In one of our studio's, the simple act of entering an old factory near the river in Maastricht and gaining access to a community of squatters sparked curiosity about how the transitional

veldwerk en ecologie verrassend vaak onderbelicht, zowel in het onderwijs als in de praktijk. Hoe kan antropologisch veldwerk ons begrip van de architectonische locatie, als een ecologie van fysieke materialen en levende wezens, verdiepen? Hoe kunnen we de resultaten van veldwerk vertalen naar ontwerpend denken en ze toepassen in een architectonisch project? Volgens mij vereisen deze vragen schriftelijke en visuele representaties die architectonische projecten tot leven brengen, in plaats van ze te versluieren of mystificeren.

Terwijl we de architectuur antropologisch verrijken, houden we het midden tussen twee posities die op intrigerende wijze zijn vastgelegd op foto's die de Amerikaanse architecten Denise Scott Brown en Robert Venturi aan het einde van de jaren 1960 hebben gemaakt tijdens het veldwerk dat ze verrichtten op de Strip in Las Vegas.[3] Op de eerste foto, genomen door Scott Brown, staat Venturi centraal, rug naar de camera, zijn lichaam schijnbaar zwevend tussen de blauwe lucht en de kleurrijke skyline van de stad. Op de tweede foto, genomen door Venturi, staat Scott Brown, die ons aankijkt met een zelfverzekerde glimlach, de armen over elkaar, klaar om tot actie over te gaan. Tussen deze posities – observeren, en acteren naar aanleiding van wat er voorhanden is – bevindt zich een scala van tussenliggende handelingen die nadere beschouwing verdienen.

Denkend aan de fotografische studies van menselijke en dierlijke beweging die Eadweard Muybridge aan het eind van de negentiende eeuw ontwikkelde, kunnen we ons een reeks foto's voorstellen die stap voor stap de fysieke bewegingen van een veldwerker tonen. Op de achtereenvolgende afbeeldingen zou dan te zien zijn hoe de veldwerker zich voorovorbuigt om achtergelaten fragmenten bij elkaar te rapen; rechtop gaat staan om het landschap af te speuren naar verdere historische sporen; gaat zitten om vondsten te verzamelen en bij elkaar te zetten; actie onderneemt om iets van de beschikbare materialen te maken; omkijkt om op het project te letten en ervoor te zorgen, en zich uiteindelijk tot de plaats en de overige betrokkenen wendt – om terug te keren, terug te geven. Elk van deze lichamelijke houdingen correspondeert met bepaalde posities en perspectieven, met manieren van waarnemen en handelen, ten opzichte van de ecologie van het leven en de architectuur.[4]

De beraper

De eerste handeling bestaat eruit dat de veldwerker het stedelijk landschap doorkruist om restanten en overblijfselen te verzamelen. 'Berapen' – het inventariseren en leeghalen van een veld – verwijst naar het

3
Deze foto's zijn gepubliceerd in: Hilar Stadler en Martino Stierli, *Las Vegas Studio* (Zürich: Scheidegger & Spiess, 2015).

4
Dit artikel is gebaseerd op zes afstudeercursussen die tussen 2019 en 2025 aan de TU Delft in het kader van de leerstoel Urban Architecture zijn gegeven. De cursussen werden begeleid door (in verschillende combinaties): Paul Vermeulen, Eireen Schreurs, Leeke Reinders, Elsbeth Ronner, Sam Stalker, Rosie Van Der Schans, Aurélie Hachez, Els Van Meerbeek, Juliane Greb, Chiara Pradel, Jos Lafeber, Lex Van Deudekom, Anet Meijer en Freek Speksnijder. De besproken lichaamsposities corresponderen losjes met de specifieke locaties en thema's die in elke cursus aan bod kwamen: het berapen van een postindustrieel oevergebied in Maastricht (de beraper); het blootleggen van littekens in volkswijken in Luik (de speurder); het opsporen van spolia in Brussel (de verzamelaar); het improviseren in een winkelcentrum in Nijmegen (de bricoleur); het bezigzijn met ecologie op een braakliggend terrein in Brussel (de tuinier) en het verkennen van het idee van 'schenken' in een voormalige fabriek in Antwerpen (de schenker).

period between planning and construction can become a generative phase in architectural design. The fieldworker draws on existing physical structures and social networks to develop the architectural project.

In French, *se baisser* (to stoop) is close to *le baiser* (the kiss). By bending the body you can kiss the ground.[5] This way of seeing demands an intimate eye for the small and ordinary things of life. Students move closer to people and materials by surveying the physical structure of buildings, engaging in informal conversations or semi-structured interviews, observing everyday activities on squares, in cafés and churches, and sometimes even participating in community life. In gathering bits and pieces – samples of materials, conversations and observations – they refrain from making normative judgments. By remaining receptive to what exists, students are encouraged to cast a 'second glance' at features that might initially seem banal, ugly or unfitting but, on closer inspection, may hold the potential to transform into something meaningful and valuable. This curiosity entails the ability to wonder and question, to explore and investigate new ways of seeing, doing and understanding.

The Detective

After bending down, the fieldworker's body rises to look further afield, tracing longer lines of time and space. The close-up view of the gleaner

5
See the movie *Les Glaneurs et la Glaneuse* (Agnès Varda, France, 2000).

Fieldwork, Brussels, September 2023/ Veldwerk, Brussel, september 2023

verzamelen van overgebleven gewassen na de hoofdoogst. In christelijke samenlevingen groeide deze praktijk uit tot een religieuze plicht voor boeren, zowel als een wettelijk recht voor armen. Boeren dienden de randen van hun akkers ongemoeid te laten en per ongeluk gevallen, onopgemerkte of vergeten landbouwproducten te laten liggen. Hoewel deze praktijk met uitsterven wordt bedreigd, leven soortgelijke methoden om verloren en onopgemerkte materialen te recupereren voort in het werk van scharrelaars, strandjutters, wolrapers, afvalrapers en andere personen die naar herbruikbare of recycleerbare voorwerpen zoeken.

De afstuderende studenten die deelnemen aan onze cursus zijn de berapers van vandaag: ze struinen stadstraten, parken en velden af, op zoek naar afgedankte of kapotte spullen in alle soorten en maten. Sommige studenten verzamelen stukken hout of gips, anderen houden zich bezig met complete gebouwen of gemeenschappen. Tijdens een van onze cursussen leidde een eenvoudige handeling – het betreden van een oude fabriek aan de rivier in Maastricht en het contact met de daar aanwezige krakersgemeenschap – tot de vraag of de overgangsperiode tussen ontwerp en uitvoering een productieve fase van het architectonische ontwerpproces zou kunnen zijn. De veldwerker bouwt voort op bestaande fysieke kenmerken en sociale netwerken om een architectonisch project te ontwikkelen.

In het Frans lijkt *se baisser* (bukken) op *le baiser* (de kus). Wie het lichaam buigt, kan de grond kussen.[5] Deze manier van waarnemen vraagt om een scherp oog voor het kleine en alledaagse. De studenten bewegen zich naar de mensen en materialen toe, terwijl ze de fysieke structuur van gebouwen onderzoeken, informele gesprekken hebben of half-gestructureerde interviews afnemen, dagelijkse activiteiten op pleinen, in cafés en in kerken observeren of, in sommige gevallen, deelnemen aan het gemeenschapsleven. Ze verzamelen stukjes en beetjes – fragmenten van materialen, gesprekken en observaties, zonder een waardeoordeel te vellen. Doordat ze zich blijven openstellen voor wat er is, zijn de studenten sterker geneigd om op zoek te gaan naar een 'tweede indruk' van kenmerken die in eerste instantie banaal, lelijk of ongeschikt leken. Dan blijkt dat deze bij nader inzien in iets van betekenis of waarde kunnen veranderen. Een dergelijke nieuwsgierigheid gaat gepaard met een vermogen tot verwonderen, vragen stellen en verkennen van nieuwe manieren van waarnemen, doen en begrijpen.

De speurder

Na het vooroverbuigen richt de veldwerker het lichaam op om verder weg te kijken, om langere lijnen van tijd en ruimte op te sporen. Het vergrootglasperspectief van de beraper wordt opgevolgd door het verrekijkerperspectief van de speurder, die dieper graaft en verder kijkt. Dit veldwerk draait om het lezen van plaatsen als gelaagde afzettingen van geschiedenissen en als levendige territoria vol menselijke activiteiten.

5 Zie de film *Les Glaneurs et la Glaneuse* (Agnès Varda, Frankrijk, 2000).

is followed by the binocular perspective of the detective, who digs deeper and gazes further. Fieldwork here involves the reading of places as layered sedimentations of history and living territories of human practice. The sites explored in our studio are primarily located on the fringes of the city, in transitional zones that resist easy classification. A wild field in Brussels, empty factory buildings on the outskirts of Antwerp and Maastricht, a declining shopping mall in the centre of Nijmegen, the polluted soils of slag heaps and neighbourhoods in the mining areas of Liège; these are often wounded places – leftover, forgotten, abandoned or neglected – that sit uneasily within the planning schemes of urban developers.

In the complex and fragmented area of Anderlecht, which has historically been shaped by an unstable mix of housing and tailormade workspaces, a group of students embarked on a field expedition to uncover the impact of hidden structures on the contemporary form and layout of buildings. As they walked through the fields of the city, they traced the contours of a lost river that was covered in the second half of the nineteenth century to combat pollution and make way for urban redevelopment.[6] This exploration revealed how the river's path left an imprint on the urban landscape, like a scar that carves the body of a city. The river, once a lifeline, nourished the growth of factories and neighbourhoods.

Here, fieldwork becomes an act of detection, uncovering scars and traces as clues to a bigger picture and a larger story. By walking the land, asking for hints and directions to local residents, mapping spaces and studying archival images, the substrata of the site were laid bare. Once again, things begin to move. The site transforms into a field: a dynamic, living territory where the natural lines of the landscape intersect with the man-made structures of housing and industry.

The Collector

In the third act, the fieldworker returns to the studio space at the faculty, taking time to gather, examine and exhibit their collected materials. Following the processes of gleaning and inspecting comes the editing and analysis of these found materials. In our studio, fieldwork culminates in a collection – a curated sample of materials excavated from the field. From this collection, exhibitions are organised to frame the site both as a field of exploration and as a place to insert an architectural project. The exhibition facilitates the transition from doing fieldwork to making architecture.

To curate a site as an exhibition is to track changes over time. In the exhibitions, the site comes to life through multiple media. Moving footage, for example, captures transitions in an area and the events that

6
The field is not a site. While the term 'site' refers to a defined place of architectural intervention – the Cambridge Dictionary refers to 'a place where something is, was, or will be built, or where something happened, is happening, or will happen' – the 'field' is typically conceived as a more fluid, expansive space that extends beyond the boundaries of the architectural site. For further discussions on the distinctions between field and site, see Carol J. Burns and Andrea Kahn (eds.), *Site Matters: Design Concepts, Histories and Strategies* (New York/Abingdon: Routledge, 2005) and Suzanne Ewing (ed.), *Architecture and Field|Work* (London: Routledge, 2011).

De locaties die in onze cursus worden verkend, bevinden zich voornamelijk aan de randen van de stad, in overgangszones die zich moeilijk laten classificeren. Denk aan een verwilderd veld in Brussel, een verlaten fabriekspand in een buitenwijk van Antwerpen of Maastricht, een vervallen winkelcentrum in het centrum van Nijmegen, de vervuilde grond van mijnafvalheuvels of woonwijken in de mijnstreek van Luik. Het zijn vaak plekken met verwondingen – in onbruik geraakt, vergeten, verlaten of verwaarloosd – die moeilijk passen binnen de ontwerplogica van de stedenbouwkundige.

Het complexe en gefragmenteerde gebied rondom Anderlecht is in de loop van de geschiedenis ontstaan door een instabiele mix van huisvesting en particuliere werkplaatsen. Een groep studenten trok hier het veld in om de invloed van verborgen kenmerken bij de hedendaagse vorm en uitleg van gebouwen te onderzoeken. Terwijl ze door de velden rondom de stad wandelden, spoorden ze de contouren van een verdwenen rivier op, die in de tweede helft van de negentiende eeuw werd overkluisd om vervuiling tegen te gaan en plaats te maken voor nieuwe ontwikkelingen.[6] Uit deze verkenning bleek dat de loop van de rivier een spoor heeft achtergelaten in het stedelijk landschap, als een litteken dat eens in het lichaam van de stad was gekerfd. De rivier, ooit een levensader, was de basis voor de bouw van fabrieken en wijken.

Hier wordt het veldwerk een speurtocht waarbij littekens en sporen worden blootgelegd; aanwijzingen voor een groter geheel, een groter verhaal. Door het land te belopen, bewoners om aanwijzingen of de weg te vragen, ruimten in kaart te brengen en archiefbeelden te bestuderen, werden de onderliggende lagen van de locatie zichtbaar gemaakt. Ook hier wordt iets in beweging gezet. De site verandert in een veld: een dynamisch, levendig territorium waar de natuurlijke lijnen van het landschap kruisen met de door mensenhand gevormde structuur van woningen en bedrijven.

De verzamelaar

Voor de derde handeling keert de veldwerker terug naar de cursusruimte van de faculteit, om daar het ingebrachte materiaal te verzamelen, bestuderen en presenteren. Op het berapen en speuren volgt het redigeren en analyseren van dit gevonden materiaal. Tijdens onze cursus culmineert het veldwerk in een collectie – een gecureerde selectie van in het veld gevonden materialen. Op basis van deze collectie worden tentoonstellingen georganiseerd om de locatie in te kaderen als enerzijds een onderzoeksveld en anderzijds een plaats waar een architectonische ingreep kan plaatsvinden. De tentoonstelling maakt de overgang van veldwerk naar architectuur mogelijk.

6
Een veld is niet een locatie (*a field is not a site*). De Engelse term *site* verwijst naar een afgebakende plek waar een architectonische ingreep plaatsvindt; de Cambridge Dictionary omschrijft *site* als 'a place where something is, was, or will be built, or where something happened, is happening, or will happen'. *Field* wordt doorgaans begrepen als een veranderlijker, groter gebied dat zich uitstrekt voorbij de grenzen van de architectonische locatie. Voor meer informatie over de verschillen tussen *field* en *site*, zie: Carol J. Burns en Andrea Kahn (red.), *Site Matters: Design Concepts, Histories and Strategies* (New York/Abingdon: Routledge, 2005) en Suzanne Ewing (red.), *Architecture and Field / Work* (Londen: Routledge, 2011).

spur certain developments. Models explore how built forms accommodate changes in structure, appearance or program. Photographs document scenes and sequences of daily life. Drawings visualise the sensory experience of places or evoke time-lapses in historical changes of a building or space. Material samples allow for the exploration of textures and building elements. Writing defines key terms, articulates ideas and tells stories. These media are unified by a specific spatial setup that mimics the contours and floor plan of the original site.

The Bricoleur

In moving from fieldwork to studio, sites become stories, and stories give rise to constructions. From reaping, detecting and collecting fragments, the fieldworker's body moves into the fourth act: building and constructing. In constructing the exhibition, the bricoleur builds by making do with what is at hand and as found. The verb *bricoler* refers to the work of repairing, patching or adjusting to extend an object's lifespan and ensure its continued use. There is a sense of democracy in the act of bricolage. Students are allowed to tumble and stumble, to poke and pry, to experiment and explore uncharted territories, to question easy

Studio, Delft, October 2021/ Cursus, Delft, oktober 2021

Een site terugbrengen tot een tentoonstelling betekent: het opsporen van veranderingen die in de loop van de jaren hebben plaatsgevonden. In de tentoonstellingen wordt de locatie via verschillende media tot leven gebracht. Er worden bijvoorbeeld bewegende beelden gebruikt om vast te leggen wat er in een gebied verandert en welke gebeurtenissen er bepaalde ontwikkelingen stimuleren. Er worden maquettes gebruikt om te verkennen hoe gebouwde vormen meebewegen met kenmerkende, uiterlijke of programmatische veranderingen. Foto's documenteren taferelen en scènes uit het dagelijks leven. Tekeningen dienen om de zintuiglijke ervaring van plaatsen te visualiseren of om tijdsprongen in de historische transformaties van gebouwen of ruimten te evoceren. Er worden materiaalstalen gebruikt om texturen en bouwonderdelen te onderzoeken. Er worden teksten geschreven om sleutelbegrippen te definiëren, ideeën te verwoorden en verhalen te vertellen. Al deze media worden samengebracht in een gedetailleerde ruimtelijke opstelling die de contouren en plattegrond van de oorspronkelijke locatie weerspiegelt.

De bricoleur

Wanneer de studenten van veld naar cursusruimte bewegen, veranderen locaties in verhalen die op hun beurt aanleiding geven tot bouwwerken. Na het berapen, speuren en verzamelen van fragmenten gaat de veldwerker over tot de vierde lichamelijke handeling: bouwen en samenstellen. De bricoleur stelt de tentoonstelling samen uit wat er voorhanden is, zonder het te veranderen. Het Franse werkwoord *bricoler* verwijst naar activiteiten als repareren, oplappen of aanpassen om de levensduur van een object te verlengen en verder gebruik mogelijk te maken. Er schuilt een democratisch principe in de handeling van het improviseren. Studenten krijgen volop de ruimte om te struikelen, rond te neuzen, te experimenteren, onbekend terrein te betreden, kennelijke vanzelfsprekendheden te bediscussiëren, ingebakken gewoonten te doorbreken en vraagtekens te plaatsen bij oppervlakkige logica's. Deze praktijk van 'werken met wat er voorhanden is' wordt gestimuleerd via het gebruik van goedkope en herbruikbare materialen, zoals karton voor de maquettes en een eenvoudige techniek voor de films.

De coronaperiode inspireerde de studenten om te improviseren met inachtneming van de beperkingen van maatregelen en materiaalschaarste. In één geval was de tentoonstelling bijvoorbeeld ontworpen als een bioscoop. De vertoonde films waren gemaakt door studenten die geen enkele opleiding op het gebied van scenarioschrijven, cameravoering of montage hadden gevolgd. In een van de films werd een op de stad Nijmegen geïnspireerd, witpapieren decor tot leven gebracht door afbeeldingen van mensen op stokjes, en afgewisseld met op locatie gefilmde beelden. In een andere film was de locatie een perceel, waren de gebouwen erop levende wezens en werd via maquettes aanschouwelijk gemaakt hoe de gebouwen werden verwijderd, vervangen, aangepast of uiterlijk veranderd. De gebouwen waren antropomorf – ze konden praten, voelen en zich dingen herinneren; ze konden bewegen en handelen en vertoonden lichaamstaal.

assumptions, and to move beyond ingrained habits and facile common sense. This process of 'making do' is encouraged through the use of inexpensive and repurposed materials, such as cardboard for models or simple technologies for filmmaking.

The Covid period, for example, inspired students to make do within the constraints of regulations and material scarcity. For once, the exhibition transformed into a movie theatre. On screen, films were projected, created without any prior training in scripting, shooting or editing. One film depicted a stage set of the city of Nijmegen, constructed from white paper, animated with images of people on sticks, and interspersed with footage shot on-site. Another film turned the site into a plot and buildings into living creatures. Through models, it showcased how buildings were removed, replaced, modified or transformed in appearance. The buildings became anthropomorphic. They spoke, felt and remembered. The buildings moved; they had agency and body language.

Beyond the making of an exhibition, bricolage also involves the production of an architectural project. In our studio, design work centres on the translation of as found materials into urban architectural plans. The act of fieldwork – originally conducted in the 'real' setting of the city – shifts into *site work* within the studio space of the architectural faculty.

Exhibition, Delft, November 2023/ Tentoonstelling, Delft, november 2023

De bricoleur improviseert niet alleen met het samenstellen van tentoonstellingen, maar ook met het produceren van architectonische projecten. In onze cursus draait de ontwerparbeid om de vertaling van voorhanden materiaal naar een stedelijk architectonisch ontwerp. Veldwerk, dat oorspronkelijk werd uitgevoerd in een 'echte' stedelijke omgeving, verandert binnen de cursusruimte van de faculteit in werk op locatie. Hoewel de context verandert van veld naar cursusruimte, blijft het beginsel dat improviseren een manier van 'denken door doen' is, overeind. De veldwerker verandert in een site-specifieke ontwerper die samenstelt, interpreteert en configureert wat eerder op locatie is verzameld.

De tuinier

De tuinier zorgt geduldig en aandachtig voor het vervolg van het architectonische project. Een van onze locaties was de Friche, een braakliggend terrein in noordoostelijk Brussel dat ooit dienstdeed als rangeerterrein en inmiddels volledig is verwilderd. De Franse tuinier Gilles Clément zou de Friche waarschijnlijk omschrijven als een *troisième paysage*, een onopgemerkte en verwaarloosde plek waar biologische innovatie welig kan tieren.[7] In de handeling van het tuinieren vertraagt het tempo van het veldwerk. Het wordt een voorzichtige bezigheid, geleid door empathie en een diepgaand begrip van de relaties tussen mens en natuur. De veldwerker hurkt neer, handen aan de grond.

Deze zachtzinnige aanpak van de locatie komt tot uiting in de projecten die de studenten ontwikkelden. Een van de groepen onderzocht er de bodemgesteldheid tot in detail en tekende handmatig tijdslaag na tijdslaag op transparante vellen papier. Het was de bedoeling om uit de bestaande condities een architectonisch project te laten groeien, dat mee zou evolueren met de geleidelijke transformaties van het natuurlijke landschap. Andere groepen maten er zorgvuldig de wind- en lichtomstandigheden, bestudeerden inheemse en uitheemse plantensoorten, of interviewden bewoners over hun relatie met de tuin, het park of de ongerepte natuur. Weer een andere groep onderzocht het begrip 'entropie' – de neiging van natuurlijke systemen om tot wanorde te vervallen bij afwezigheid van structuur of ingreep. Hun werk benadrukte het belang van onderhoud om te voorkomen dat systemen tot chaos vervallen.

De schenker

Veldwerkers bevinden zich in een inherent lastige situatie: ze moeten zo dichtbij komen dat ze diepgaande inzichten kunnen verwerven, maar tegelijkertijd zoveel afstand houden dat ze objectief kunnen blijven. Veldwerk heeft iets avontuurlijks, iets van een ontdekkingsreis en brengt soms zelfs angst voor het onbekende met zich mee. Daarnaast is veldwerk altijd een wederkerige activiteit: de veldwerker neemt iets mee en geeft iets terug. De ontwikkeling van locatiespecifieke architectuur roept

7
Gilles Clément, *Manifesto of the Third Landscape* (Trans Europe Halles, 2018).

Although the context shifts from field to studio, the spirit of bricolage as a mode of thinking through making persists. The fieldworker becomes a site-specific designer, assembling, interpreting and reconfiguring what was initially gathered on site.

The Gardener

The gardener tends to the afterlife of the architectural project, caring with patience and attentiveness. In one of our sites, we found ourselves in La Friche, a wasteland in northeast Brussels that once served as a marshalling yard and has since transformed into a field of wild nature. French gardener Gilles Clément might describe La Friche as a 'third landscape', an overlooked and neglected space that has become a fertile ground for biological innovation.[7] In the act of gardening the pace of fieldwork slows down. Fieldwork becomes a careful operation, guided by empathy and an intimate understanding of the relationships between humans and nature. The legs squat, the hands touch the ground.

This delicate approach to the site is evident in the projects students developed. One group closely examined soil conditions, hand-drawing layer upon layer of time on transparent sheets of paper. Their architectural project aimed to grow from existing conditions and evolve alongside the gradual transformations of the natural landscape. Others carefully measured wind and light conditions, studied native and imported vegetation species, or interviewed residents about their relationships with the garden, park and wild nature. Some explored the notion of entropy – the tendency of natural ecologies toward disorder in the absence of structure or intervention. Their work underscored the role of maintenance in preventing systems from descending into chaos.

The Gift-Giver

Fieldworkers grapple with the inherent dilemma of how to get close enough to develop a deeper understanding while maintaining enough distance to preserve objectivity. There is a sense of adventure in fieldwork, a desire for discovery and perhaps even a fear of the unknown. Yet fieldwork is always a reciprocal activity: you take some, you give some. In developing site-specific architecture, ethical concerns arise about how to prevent the fieldworker from exploiting a site to the disadvantage of some and the advantage of others. Site-specific work demands micro-politics, requiring attentiveness to diverse interests and power dynamics.

In this final act, the fieldworker returns a favour. Although the studio always concludes in school due to constraints of time and capacity, several steps have been taken to reconnect the ideas and energies of student work with the places where they originated. The studio at the site of a former can factory in Antwerp, which is evolving into a network of small entrepreneurs engaged in sports and culture, has initiated

7
Gilles Clément, *Manifesto of the Third Landscape* (Trans Europe Halles, 2018).

ethische vragen op: hoe voorkom je dat de veldwerker een locatie uitbuit in het voordeel van de één en het nadeel van de ander? Locatiespecifieke arbeid vereist micro-politieke handigheid en dus aandacht voor verschillende belangen en voor machtsverhoudingen.

Gedurende deze laatste handeling geeft de veldwerker iets terug. Hoewel de cursus vanwege de beperkte tijd en beschikbare menskracht altijd binnen de muren van de school wordt afgerond, zijn er verschillende stappen genomen om de ideeën en de inzet van de studenten te laten terugkeren naar de oorspronkelijke plekken. Uit de cursus die begon op de locatie van een voormalige Antwerpse conservenfabriek, waar zich momenteel een netwerk van kleine sport- en cultuurondernemers ontwikkelt, vloeide een aantal projecten voort die zijn bedoeld om de ideeën van de studenten in de lokale context te verankeren. De wisselwerking tussen generositeit en creativiteit heeft er een kwetsbare ruileconomie op gang gebracht: afvalmaterialen worden omgezet in culturele producten en diensten voor de burgermaatschappij. Studenten hebben de ambitie om op deze bestaande, maar kwetsbare economieën voort te bouwen door plaatselijke bewoners bij de ontwikkeling van architectonische ideeën te betrekken en de tentoonstelling van de school naar de locatie zelf te verplaatsen. Eventuele opbrengsten komen ten goede aan de plaatselijke gemeenschap.

Tijdens het veldwerk verandert de houding van de architect volledig. Via zes handelingen verandert de passieve houding van Robert Venturi – die naar de skyline van Las Vegas staart – in de actieve houding van Denise Scott Brown, die recht de camera inkijkt. De zes houdingen suggereren totale ommekeer die zich ontvouwt via een reeks lichamelijke bewegingen. Elke handeling bouwt voort op de vorige en markeert de duidelijke veldwerkfasen van de ontwerpcursus – van bijeenbrengen tot analyseren tot communiceren. Door het lichaam te gebruiken, verandert de architectuur in een dynamisch onderzoeksveld. Van berapen, opsporen en verzamelen tot bouwen, onderhouden en teruggeven: de architectuur ontvouwt zich in de verhalen van gebouwen, de stromen van menselijk leven, de gebeurtenissen op stedelijke plekken en de ecologieën van niet-menselijke soorten. Tijdens deze veldwerkexpeditions is de site niet langer slechts het decor voor een architectonisch project, maar een reservoir van materialen en een aanjager van vragen en ideeën, die ons in staat stelt de diepere menselijke dimensies van de architectonische plek ‘werkelijk waar te nemen’ – voorbij het onmiddellijke en voor de hand liggende.

Vertaling: InOtherWords, Maria van Tol

student projects aimed at embedding their ideas within the local context. The interplay of generosity and creativity has sparked a fragile economy of barter trade: discarded resources are repurposed into cultural products and services for civic society. Students aspire to build on these existing yet vulnerable economies by involving local residents in the development of architectural ideas and shifting the exhibition from the school to the site itself, with its proceeds benefiting the local community.

In this fieldwork journey, the architect performs an about-face. Over six acts, the passive pose of Robert Venturi – gazing at the skyline of Las Vegas – shifts into the active stance of Denise Scott Brown, facing the camera. These six positions suggest a 180-degree turn, unfolding as a sequence of bodily movements. Each act builds on the previous one, marking distinct phases of fieldwork in the design studio – from gathering to analysing to communicating. By activating the body, architecture turns into a dynamic field of exploration. From reaping, tracing and collecting to constructing, tending and reciprocating, architecture unfolds within the stories of buildings, the flows of human life, the episodes of urban places and the ecologies of non-human species. In these expeditions, the site is no longer merely a backdrop for an architectural project, but a reservoir of materials and a catalyst for questions and ideas that allows us to 'truly see' beyond the immediate and the obvious, into the deeper human dimensions of architectural place.